

Luka Tomašević

NEPOVREDIVOST ŽIVOTA I EUTANAZIJA U ENCIKLICI EVANGELIUM VITAE PAPE IVANA PAVLA II.

Inviolability of life and euthanasia
in pope John Paul's II. encyclical letter 'Evangelium vitae'

UDK: 241 (044.6) 261.6
Pregledni znanstveni članak
Primljeno: 1/2005.

Sažetak

Autor u ovom radu ukazuje na problematiku ljudskog života, njegova dostojanstva, nepovredivosti života u kontekstu današnjih društvenih zbivanja kada su se pojavile ideje o kvalitetnom i nekvalitetnom životu i kada se govori da čovjek ima pravo na svoju «dostojanstvenu» smrt i umiranje.

U svjetlu kršćanskog gledanja na čovjeka i život, o vrednovanju i nepovredivosti ljudskoga života, o njegovu dostojanstvu i smislu, progovorio je i papa Ivan Pavao II. u svojoj jedanaestoj enciklici «Evangelium vitae». Autor, stoga, i izlaže nauk Ivana Pavla II. o vrijednosti i smislu života, o nepovredivosti i svetosti života, kao i o nepovredivosti nedužnog nevinog ljudskog bića.

U drugom dijelu govori o drami eutanazije i analizira pojam, vrste i definiciju eutanazije, da bi na kraju iznio nauk enciklike Evangelium vitae o eutanaziji i dostojanstvu smrti i umiranja.

Ključne riječi: život, smrt, eutanazija, čovjek, nevin.

UVOD

Od samih početaka čovječanstvo prati problem smisla i značenja života, pogotovo problem patnje, boli i smrti. Ta se pitanja danas raspravljaju i u bioetici koja je, u neku ruku, današnja moralna filozofija o životu, njegovu razvoju, smislu i vrijednosti. U kršćanskom shvaćanju bioetika se može promatrati i kao briga o životu. Bioetika raspravlja i o eutanaziji, koja se odnosi na

kraj života kada se postavlja pitanje smisla života zbog bolesti, patnje i boli.

Znanosti o čovjeku nastoje dati svoja objašnjenja o životu, smislu, kao i o smrti i umiranju. No, postoje i religije koje isto tako daju svoje odgovore na problem života, smrti i umiranja. Tako kršćanstvo o životu govori kao o Božjem daru i smatra ga svetim i nedodirljivim. Samo je Bog gospodar života i smrti. U čovjeku postoji opravdana želja da živi dugo i da mu život dosegne puninu u ljubavi prema Bogu i bližnjemu i da donese plodove za dobro svijeta. Stoga je i razumljivo kršćansko opiranje smrti.

Ako je život dar onda je i zadaća da bude življen i poštovan, ostvaren onako kako je Stvoritelj i naumio, što zahtijeva dužnu zahvalnost i poštovanje. Ako vjerujemo svome Stvoritelju, onda u njega treba imati i povjerenje. To povjerenje je određeni oblik pouzdanja i vjere u Božju dobrotu na čemu kršćani i temelje svoju vjeru da Bog s nama i našim životima ima određeni plan. Taj plan, ovdje život, ima svoj početak i kraj.

Osim vrijednosti i zahvalnosti za život, vrlo bitno je i dostojanstvo čovjeka koje proizlazi iz takvog dara. Gledano teološkim očima, čovjek ima dostojanstvo kao netko tko je stvoren na sliku i priliku samoga Stvoritelja. Od njega je stvoren i na njega je usmjeren. Nakon vremenitog boravka na svijetu i nakon smrti ulazi u zajedništvo s Njim. Čovjek je jedini od svih stvoren na sliku Božju i predodređen je da nakon boravka u ovom vremenitom životu uđe u zajedništvo neprolaznog života.

Upravo na toj činjenici počiva sveti temelj čovjekova dostojanstva koje je započelo već samim njegovom stvaranjem. To dostojanstvo Isus je uzdigao do božanskih visina i sam postavši čovjekom prihvativši ljudski život. Ujedno je svojom smrću, mukom i uskrsnućem otkupio čovjeka za Boga te je ljudski život postao dragocjen. Stoga je u kršćanstvu jasna čovjekova vlastitost i dostojanstvo, kao i vrijednost njegova života u vremenu, kao i poslije smrti.

1. VRIJEDNOST I SMISAO ŽIVOTA

U svojoj jedanaestoj enciklici «*Evangelium vitae*» Ivan Pavao II. već na samom početku tvrdi da je ljudski život svet i nepovrediv: "Ova enciklika želi u stvari biti ponovno precizna i čvrsta po-

tvrda vrijednosti ljudskog života i njegove nepovredivosti, i ujedno snažan apel upućen svima i svakome, u ime Boga: poštuj, brani, ljubi i služi životu, svakom ljudskom životu!”¹

Papa Ivan Pavao II. ljudski život smatra svetim i nepovredivim što temelji na čovjekovu dostojanstvu i njegovoj osobnosti. On na život gleda kao teolog te iz kršćanske objave uzima istinu o podrijetlu i zadnjem usmjerenju čovjekova života, a posebice u svjetlu Isusa Krista, utjelovljene Božje Riječi. Upravo na taj i takav život, na takvog čovjeka, odnosi se V. Božja zapovijed: ”Ne ubij!” To je sveti zakon Božji. Upravo toj temi posvećeno je III. poglavlje (br. 52-77) i može se smatrati središnjim dijelom enciklike.

Pače, Papa naglašava da zaštititi čovjekova života teži čitav dekalog: ”Nije samo specifična zapovijed ”ne ubij” ta koja osigurava zaštitu života: *sav je Zakon Gospodnji* u službi te zaštite”.² Time dekalog nije više samo izražaj naravnog zakona i dio objave, već postaje i dio *istine* što ju je Krist donio svijetu: ”Riječ Božja konkretno pokazuje koji put život mora slijediti da bi mogao poštivati vlastitu istinu i spasiti vlastito dostojanstvo”.³

Time nam Ivan Pavao II. želi naglasiti da ne možemo u *kulturi smrti* voljeti život ako ne poštujuemo sve one druge zapovijedi, tj. okolnosti koje promiču sam život: ”*Sav Zakon* je taj koji potpuno spašava čovjeka. To tumači kako je teško ostati vjeran zapovijedi ”ne ubij”, ako se ne opslužuju druge ”riječi života” s kojima je ova zapovijed povezana. Izvan ovoga obzorja, zapovijed završava tako da postane jednostavno vanjska obveza, čije će se granice vrlo brzo željeti vidjeti i tražit će se ublaženje ili izuzeci. Samo ako se otvaramo punini istine o Bogu, o čovjeku i o povijesti, riječ ”ne ubij” vraća se da zablista kao dobro u svim svojim dimenzijama i odnosima”.⁴

Osnovna zapovijed ”ne ubij” već je u Starom zavjetu primila nove oblike nepovredivosti života gdje je zakonodavstvo pokušalo sačuvati život slabijima kao što su stranci, udovice, siročad, bolesnici, siromasi, kao i život prije rođenja (usp. Izl. 21, 22; 22, 20-26), dok u Novom zavjetu postaje dio zapovijedi ljubavi prema bližnjemu, tj. prema svakom čovjeku, pa i nepri-

¹ IVAN PAVAO II., *Enciklika Evangelium vitae*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1995., br. 5. Dalje cit. EV.

² EV, br. 48.

³ EV, br. 48.

⁴ *Isto*.

jatelju: "Tako zapovijed Božja o zaštiti čovjekova života ima svoj dublji vid u *zahtjevu za poštivanjem i ljubavi* u odnosu na svaku osobu i njezin život".⁵

S takvim shvaćanjem zakona o očuvanju života Ivan Pavao II. započinje svoj direktni govor u trećem poglavlju o abortusu, eutanaziji, o odnosu moralnog i civilnog zakona i o općoj nepovredivosti ljudskog života.⁶

1.1. Nepovredivost života

86

Za papinsko shvaćanje nepovredivosti ljudskog života ključan je 57. broj enciklike. U njemu se iznosi čvrsta i svečana istina, stalno prisutna u nauku Crkve, o nepovredivosti svakog ljudskog života. Ta istina je izrečena u dvostrukom obliku, kao opći doktrinalni princip i kao konkretni oblik koji uključuje moralnu prosudbu. Prvi oblik tvrdi da "zapovijed "ne ubij" ima apsolutnu vrijednost kad se odnosi na *nedužnu osobu*", a druga "da je izravno ubojstvo nedužnog ljudskog bića teško nemoralno".

Ta tvrdnja za papu izvire iz Svetog pisma,⁷ iz Predaje Crkve kroz stoljeća⁸ i u naučavanju Učiteljstva, bilo papinskog, koncilskog ili biskupskog,⁹ a svoju ekskluzivnu snagu dobiva u gotovo dogmatskom izričaju, kako je formulirao II. vat. sabor¹⁰: "Prema tome, vlašću koju je Krist dao Petru i njegovim nasljednicima, u zajedništvu s biskupima Katoličke crkve, *potvrđujem da je izravno ubojstvo nedužnog ljudskog bića teško nemoralno*".¹¹

Ta svečana izjava i potvrda tradicionalnog nauka Crkve je veoma naglašena jer su se pojavile mnoge ideje, smatra papa, pa i među teolozima, koje su joj bile suprotne. U modernom društvu i kulturi zauzimanje za očuvanje i obranu života, "svakog života" i "života svih ljudi",¹² zahtijeva hrabrost i odvažnost, a one se mogu temeljiti samo na istini.

⁵ EV, br. 41.

⁶ Usp. EV, br. 52-57; 76-77.

⁷ EV, br. 53-54

⁸ EV, br. 54.

⁹ EV, br. 57.

¹⁰ Usp. Dogmatska Konstitucija II. vat. sabora, *Lumen gentium*, br. 12.

¹¹ EV, br. 57.

¹² EV, br. 87.

U tom smislu Ivan Pavao II. još jednom citira *Izjavu o eutanaziji*: "Ništa i nitko ne može odobriti ubojstvo nedužnog ljudskog bića, zametka ili začetka što god bio, dijete ili odrastao, starac, neizlječivo bolestan ili umirući. Osim toga, nitko ne može zahtijevati taj čin ubojstva za sebe ili za nekog drugog povjerenog njegovoj odgovornosti, niti na nj može pristati izričito ili prešutno. Nikoja vlast ga ne može zakonito nametnuti niti dopustiti".¹³ Papa, zatim ne propušta upozoriti kršćane na one zakone koji su doneseni protiv života: "Prva i najneposrednija primjena tog nauka tiče se ljudskog zakona koji ne priznaje osnovno izvorno pravo života, vlastito pravo svakog čovjeka. Tako zakoni koji, s pobačajem i eutanazijom, ozakonjuju izravno ubojstvo nedužnih ljudskih bića, potpuno su i nepopravljivo suprotni nepovredivom pravu na život baš svih ljudi i prema tome niječu jednakost svih pred zakonom".¹⁴ Pače, papa ide i korak dalje: "Zakoni te vrste ne samo što ne stvaraju nikakvu obvezu u savjesti, nego prije pokreću *tešku i preciznu obvezu da im se suprotstavi prigovor savjesti*".¹⁵

1. 2. Nedužno ljudsko biće

Život, dakle, nedužnog ljudskog bića nikada ne smije biti povrijeđen. No, i dalje ostaje pitanje tko je nedužno ljudsko biće? Hrvatska riječju *nedužan* označava onoga koji je bez duga nekome, odnosno onoga koji je bez grijeha. To bi, onda, u moralnom smislu moglo biti samo dijete prije dobi razuma, prije negoli je postalo subjekt moralnosti. Međutim, ovdje nije riječ o takvoj nedužnosti, već o onoj što je ima latinska riječ *inocens*, tj. onaj koji je *non-nocens*, neškodljiv u pravnom smislu tog termina. Znači, onaj koji nije škodljiv, onaj koji nije agresor u odnosu na život drugih ljudi i čitavoga društva.

No, ovdje se otvara novo pitanje: je li ikada opravdano ubiti onoga koji nije nedužan? Riječ je o *zakonitoj obrani* ili *ubojstvu* nepravednog napadača na vlastiti život, kao i o, danas veoma aktualnom problemu, *smrtnoj kazni koju donosi zakonita vlast za dokazanog zločinca?*

¹³ Kongregacija za nauk vjere, *Jura et bona* (5.V. 1980, II.: AAS 72 (1980.) 546; EV, 57.

¹⁴ EV, br. 72.

Pod *nepravедnim napadačem* smatra se onaj koji nepravедno i nasilno pokušava ubiti ili oteti dobra koja su izjednačena sa životom (sloboda, tjelesni integritet i važna materijalna dobra). U tom slučaju, kad nije moguća zaštita javne vlasti, stupa na snagu naravno pravo *vlastite obrane* po kojemu svaki čovjek ima pravo braniti svoj vlastiti život svim dopuštenim sredstvima. Ako je ubojstvo nepravédnog napadača ostalo kao jedino sredstvo *vlastite obrane*, onda je dozvoljeno poslužiti se i njime jer se smatra da je vlastiti život ispred života drugoga. Enciklika to jasno govori potvrđujući tradicionalnu nauku Crkve." Taj isti vrlo zahtjevan propis ljubavi prema drugima, naviješten u Starom zavjetu i od Isusa potvrđen, pretpostavlja ljubav prema samima sebi kao mjesto usporedbe: "Ljubi svoga bližnjega *kao sebe samoga*".¹⁶ No, enciklika daje veoma veliki naglasak *odricanju* od tog prava zbog kršćanske ljubavi: "Prava na obranu, dakle, nitko se ne može odreći zbog nedovoljne ljubavi prema životu ili samom sebi, nego samo snagom herojske ljubavi koja produbljuje i preobražava ljubav prema sebi, prema duhu evanđeoskih blaženstava u žrtvenoj radikalnosti čiji je uzvišeni primjer sam Gospodin Isus".¹⁷ To isto pravo vrijedi i onda kada je riječ o obrani života svoga bližnjega, ili naroda kada je nepravédno napadnut. "Zakonita obrana može biti ne samo pravo i teška obveza onomu tko je odgovoran za živote drugih, za opće dobro obitelji ili građanske zajednice".¹⁸

Sve do modernog razdoblja javna vlast je smatrala da ima pravo dokazane zločince *kazniti i smrću* poslije pravédnog suđenja. To ozakonjeno ubijanje po krvniku prihvatila je i kršćanska tradicija.¹⁹ Naime, smatralo se da je javna i zakonita vlast na zemlji to pravo dobila delegacijom Božje vlasti. Tako je smrtna kazna bila i religiozno opravdana. Zapravo, smrtna kazna je bila osveta društva prema zločincima, a ujedno i opomena drugima da to ne čine. Moderna svijest o vrednoti života, o dostojanstvu ljudske osobe (i zločinca), kao i činjenica da smrtna kazna ne zastrašuje baš previše, stvorili su uvjerenje da smrtna kazna nikada ne može biti dozvoljena kao neka vrst obrane društva.

¹⁵ EV, br. 73.

¹⁶ EV, br. 55.

¹⁷ EV, br. 55.

Naime, ako je zločinac već uhvaćen, on nije više u stanju da vrši zlo i osuda na smrt znači hladnokrvno ubojstvo. Mnoge mjesne Crkve su tražile ukidanje smrtne kazne, no *Katekizam Katoličke Crkve* je i dalje pretpostavlja kao zadnje sredstvo očuvanja reda u društvu.²⁰ I enciklika se poziva na *Katekizam* i odobrava *smrtnu kaznu* kao zadnje sredstvo, ali ipak ju ostavlja u današnje vrijeme gotovo samo kao teoretsku mogućnost: "Danas ipak, uslijed sve prilagodljivije organizacije kaznenih ustanova, takvi su slučajevi jako rijetki, ako ne naprosto praktički nepostojeći".²¹

2. DRAMA EUTANAZIJE

Kada je riječ o eutanaziji postoje različiti stavovi: na jednoj strani postoje pobornici i zagovornici eutanazije, postoje i države koje su je legalizirale, kao i one koje se pripremaju za legaliziranje istog postupka. S druge strane postoje protivnici eutanazije, čitava društva kao i kršćanske crkve koje se opiru samoj ideji dopuštanja eutanazije.²² Čini nam se važnim spomenuti i veliki broj zemalja u tranziciji s osiromašenim i uništenim zdravstvenim sustavima koje bi zapravo iz financijskih razloga bile voljne na neki način pregovarati o skraćivanju medicinskog tretmana koji bi ujedno doveo do skraćivanja života. No, postoje i razvijene zemlje gdje je ljudski život prihvaćen samo pod određenim uvjetima, pa eutanazija i ne predstavlja veliku dilemu.

¹⁸ EV, br. 55.

¹⁹ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, "Crkva i smrtne kazne", u: *Crkva u svijetu*, god. XXXVII., br. 3, 2002., str. 280-295.

²⁰ Usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 2266-2267.

²¹ EV, br. 56.

²² Literatura o eutanaziji je doista ogromna. V. POZAIĆ, *Život dostojan života, Obnovljeni život*, Zagreb 1985; A.LAUN, *Pitanje moralne teologije danas*, Đakovo 1999; V.VALJAN, *Bioetika*, Svjetlo riječi, Sarajevo-Zagreb 2004.; V. DEVETAK, *Eutanazija*, u: *CuS*, 12/1997., br. 2 i 3; I. FEČEK, *Čovjek pred licem smrti*, u: *OŽ*, 26/1971.; M. BIŠKUP, *Teološko-povijesni osvrt na eutanaziju*, u: *BS*, 50/1980. D. NERI, *Eutanasia. Valori, scelte morali, dignità delle persone*, Laterza, Roma-Bari 1995.; R.M.VEATCH, *Death, Dying and the Biological Revolution*, Yale University Press, New Haven-London, 1976. (2. izd.1989.). AA.VV, *Eutanasia. Il senso del vivere e del morire umano*, Dehoniane, Bologna 1987; P. BERETTA (a cura di), *Morire sì, ma quando?*, Paoline, Milano 1977.; AA.VV, *Il valore della vita*, Vita e Pensiero, Milano 1985.; AA.VV., *L'etica tra quotidiano e remoto*, Dehoniane, Bologna 1984.; L. CICCONE, *Eutanasia, problema cattolico o problema di tutti?*, *Citta' Nuova*, Roma1991.

2.1. Pojam, vrste i definicija

Sam pojam *eutanazije* u sebi nema nikakvih dvoznačnosti: etimološki on znači «dobra smrt». U tom smislu se može shvatiti kao ljudska čežnja za blagom, brзом i bezbolnom smrću, zašto su se kršćani i molili i čiji je zaštitnik sv. Josip. Istovremeno je termin označavao i brigu i njegu bolesnih i umirućih osoba kako bi im se olakšala smrt. Svakako da se je čovjek uvijek borio protiv boli, nastojao ju je olakšati, ali je poštivao samu narav i nije nasilno nanosio smrt da bi skratio bol. No, danas više nitko pojam eutanazije ne shvaća u tom smislu. Ona danas najčešće znači nanošenje smrti nekome drugom da se eliminiра bol. To je tzv. ubojstvo iz samilosti ili milosrđa. Pobornici eutanazije, a danas se već govori i o pravu na smrt,²³ žele sebi i drugima:

- omogućiti izbjegavanje da postanu žrtve distanzije ili terapijske upornosti koja samo uzaludno produžava smrtnu agoniju i nanosi umirućemu bol;²⁴
- izbjegavanje tehnologizirane smrti pod raznim aparatima okruženi samo stranim osobama;
- omogućavanje bezbolne smrti koju hotimično traže od liječnika ili je sami ostvaruju uz njegovu pomoć jer zbog starosti ili teške bolesti trpe silne boli i gube svako ljudsko dostojanstvo.²⁵

Kad se ti razlozi za eutanazijom dublje pogledaju, oni su sasvim različiti. U prva dva slučaja riječ je o dostojanstvu umiranja i nepotrebnim terapijama koje umirućemu mogu nanijeti bol. Riječ je, dakle, o ograničenjima i ljudskim očekivanjima i stavovima. Samo u trećem razlogu nema riječi o borbi protiv smrti, već o želji za smrću. Upravo stoga i postoji velika rasprava o eutanaziji i distanziji. I moderni čovjek se susreće sa smrću koja je često shvaćena kao teško fizičko ponižavanje koje se do-

²³ J. FLETCHER, *The «Right» to Live and the «Right» to Die*, cit. iz D. NERI, *Eutanasia. Valori, scelte morali, dignita' delle persone*, Laterza, Roma-Bari 1995., str. 15. R.M. VEATCH, *Death, Dying and the Biological Revolution*, Yale University Press, New Haven-London, 1976. (2. izd. 1989.).

²⁴ O tom problemu usp. L. PESSINI, *Distanzija. Do kada produžavati život?*, Adamić, Rijeka 2004.

²⁵ Usp. L. CICCONE, *Eutanasia, problema cattolico o problema di tutti?*, *Citta' Nuova*, Roma 1991., str. 12.

gađa unutar medicinskih centara, gdje se umire često u egzistencijalnoj samoći i tjeskobi iščekivanja neminovnog kraja.²⁶

Sigurno je i to da svatko želi umrijeti na «lijep», a ne na «ružan» način premda točno ne znamo je li smrt u sebi ima išta dobrog i lijepoga. Zapravo, kad govorimo o «dobroj» i «lijepoj» smrti mislimo na samo umiranje. Dobra smrt je ona koja dolazi na «miran i dostojanstven» način, tj. onda kada smrt nastupi poslije procesa umiranja bez velike boli i patnje.

Da bi se danas znalo o kojem je značenju riječ, onda se uz imenicu dodaju pridjevska pojašnjenja: aktivna-pasivna, direktna-indirektna, pozitivna-negativna, premda bi osnovno razlikovanje moglo biti je li riječ o *lenitivnoj* ili *okcizivnoj eutanaziji*.

Stoga bi se eutanazija u današnjem poimanju mogla i definirati kao bezbolno uništavanje ljudske osobe, bilo da je ona svjesna ili ne, koja trpi teške boli zbog neizlječive bolesti ili nekog oštećenja što ga namjerno izvodi medicinsko osoblje, ili barem potpomaže, preko određenih lijekova, ili uskraćivanjem redovite njege jer smatra da produživanje života u takvim uvjetima nema smisla zbog teškog stanja dotičnog subjekta ili zbog toga što je to previše teško za društvo.²⁷

Eutanazija u današnjem poimanju uključuje, dakle, nakanu i postupke kojima se ta nakana materijalizira i realizira, kao i smrtonosna sredstva i nedavanje odgovarajuće pomoći pacijentu kao što je npr. hrana i voda.

Nekada se znaju upotrebljavati i neki drugi nazivi za eutanaziju kao što su:

- eugenička eutanazija a značila bi bezbolno usmrćivanje nakaznih ili nasljedno opterećenih pojedinaca s nakanom da se, kao, poboljša određena rasa,
- ekonomska eutanazija: bezbolno uklanjanje duševnih bolesnika, invalida, staraca i neizlječivih, da bi se društvo oslobodilo ekonomsko nekorisnih, štetnih i neupotrebljivih članova;
- kriminalna eutanazija bi bila bezbolno usmrćivanje društveno opasnih i nepoželjnih;

²⁶ Usp. L. ALICI-F.D'AGOSTINO-F.SANTEUSANIO, *La dignita' degli ultimi giorni*, San Paolo, Cinisello Balsamo, Milano 1998., str. 5-7.

²⁷ Usp. L. CICCONE, *Eutanasia*, str. 15.

- eksperimentalna eutanazija; bezbolno usmrćivanje određenih ljudi u toku vršenja pokusa, istraživanja s opravdanjem unapređenja znanosti;
- solidarna eutanazija bi bila bezbolno ubojstvo jedne ili više osoba, u vidu neke više vrednote, npr. da se spase drugi brojniji života, ili kao pred prijetnjom odmazde i sl.²⁸

Treba istaći da je aktivna, direktna ili pozitivna eutanazija ipak jedan od oblika ubojstva nevinoga ljudskog bića. Kako smo već ustvrdili prema kršćanskom shvaćanju, ubojstvo nevinoga čovjeka, čak i na vlastiti zahtjev, nikada ne može biti moralno opravdano. Sam čovjek je osoba jer posjeduje objektivnu vrijednost, koja je transcendentna i nedodirljiva i kao takva je dana kao norma. Čovjek je živo biće i posjeduje život. I to bi bio već dovoljan kriterij da čovjekovu osobu i život svatko mora poštovati i na osnovu toga treba prosuđivati svaki zahvat na čovjeku.

Treba naglasiti da ljudski život prema kršćanstvu nije apsolutna već temeljna vrijednost, i baš zato što je temeljna vrijednost, predstavlja tjelesno-materijalno uporište za osobni život.

Osoba ne živi u zraku ili vakuumu već u svom biološkom tijelu. Stoga ubiti život u tijelu, znači lišiti osobu uporišta u materiji. Dostojanstvo osobe, a ne samo izričito biološki oblik, zahtijeva da se poštuje cjelovitost koja sadrži i biologiju, jer osoba se zapravo i očituje svijetu i drugima kao živa i cjelovita osoba. U duhu te osobnosti, u ideji osobe, nestaje mogućnost namjernog ubojstva nevinog čovjeka, bilo na način eutanazije (na neki način uz pomoć stručnih ljudi i institucija) ili na bilo koji drugi način.

Iz toga proizlazi i drugo načelo koje veli kako nitko i ništa ne može ovladati nekoga da usmrti nevinog čovjeka. To je načelo nepovredivosti osobe koje je isto tako utemeljeno na sakralnoj vrijednosti života.

U svom suvremenom značenju eutanazija se najviše upotrebljava kao *ubijanje iz samilosti* ili *mercy killing*, dok se u smislu olakšanja od boli i agonije dosta često upotrebljava njemački izraz *Sterbebeistand* — pomoć kod umiranja, ili njega umirućih što se, pak, razvilo u palijativnu medicinu.²⁹

²⁸ V. POZAIĆ, *Život dostojan života - Eutanazija u prosudbi medicinske etike*, Zagreb 1985., str 32.

²⁹ Usp. A. JUŠIĆ, "Palijativna medicina/skrb i bioetika umiranja", u: *Bioetički svesci*, Rijeka, 45/2003.

2.2. Eutanazija prema enciklici «*Evangelium vitae*»

Čitava katolička tradicija je osuđivala eutanaziju kao samilosno ubijanje jer ju je smatrala nedostojnom čovjeka i njegova dostojanstva.³⁰

To čini i enciklika *Evangelium vitae* koja o eutanaziji govori u svom III. poglavlju (br. 64-67). Ni u ovom pitanju nema bitnih novina s obzirom na tradicionalnu nauku Crkve, ali se enciklika jasno izražava i o uzrocima moderne drame eutanazije koju kršćanska savjest ne podnosi.³¹

Prvi uzrok današnje drame eutanazije enciklika vidi u pretjeranoj današnjoj težnji da se ostvareni život smatra onaj u kojemu ima primat *blagostanje* i *život bez boli*. Za današnjeg čovjeka je ostvaren i sretan život samo onaj u kojem se uvijek *ima* i koji se provodi u veselju i bez *bolesti*. Ako je drukčije, ako je život ispunjen patnjom, onda današnji čovjek nema *odvažnosti* da traži smisao i takvom životu. "U jednoj društvenoj i kulturnoj sredini koja, čineći sve težim suočenje i podnošenje patnje, potiče kušnju da se riješi problem trpljenja uklanjajući ga u korijenu anticipacijom smrti u trenutku koji se smatra prikladnim".³² Kada se je već popustilo toj kušnji da se bolesnika *ubija*, umjesto da mu se ublažuju boli i da mu se pomaže dostojanstveno umrijeti, vrše direktno ubijanje, te, radi umirenja savjesti to nazivlju djelom *milosrđa*, tako da se uopće više i ne vidi sva iskrivljenost tog stava prema životu drugog čovjeka koji je *nedužno ljudsko biće*. To se smatra *zahtjevnim oslobođenjem* "kad život izgleda bez smisla jer je potopljen u boli i nepovratno osuđen na dodatnu još veću patnju"³³

Drugi uzrok leži u modernom čovjekovu uvjerenju da može potpuno dominirati prirodom. Iz toga proizlazi i njegovo uvje-

³⁰ DS 3790. Pio XII. je izričito osudio ubitačnu eutanaziju umirućih, pa makar umirući s tim bio i suglasan jer je uvijek riječ o direktnom ubojstvu ili samoubojstvu (usp. AAS 39 (1947.) 483; 45 (1953.) 747-748; 48 (1956.) 681), a II. vatikanski sabor je ubraja među zločine protiv ljudskog života (GS 27). Kongregacija za nauk vjere je 1980. izdala i svoju izjavu (Izjava o eutanaziji *Jura et bona* (5. svibnja 1980.) II.; AAS 72 (1980.) 546.

³¹ Ima brojnih komentara ove enciklike. Čini mi se najznačajniji onaj što ga je izdala PONTIFICIA ACCADEMIA PER LA VITA, *Commento interdisciplinare alla «EVANGELIUM VITAE»*, a cura di E. SGRECCIA i R. LUCAS LUCAS, Libreria Editrice Vaticana, Vaticano 1997. O eutanaziji je pisao L. CICCONE, *L'eutanasia e il principio della inviolabilità assoluta di ogni vita umana innocente*, str. 453-465.

³² EV, br. 15.

³³ EV, br. 64.

renje da smije manipulirati početkom i krajem svoga života uz pomoć znanosti kao što su to medicina i biomedicinske tehnologije. To krivo shvaćanje gospodarenja nad životom i prirodom posljedica je odbacivanja i zaborava Boga Stvoritelja koji jedini može biti garant tog gospodarenja. Tako čovjek smatra da je postao *vrhovni sudac* svih moralnih kriterija i svojih prosudbi. "Odbijajući i zaboravljajući svoj temeljni odnos s Bogom, čovjek misli da je kriterij i pravilo samom sebi i smatra da ima pravo tražiti od društva da zajamči mogućnosti i načine odlučivanja o vlastitom životu u punoj i potpunoj autonomiji. Čovjek koji živi u razvijenim zemljama na poseban način se tako ponaša: on se osjeća prisiljen na to stalnim napretkom medicine i njezinim sve modernijim tehnikama".³⁴

Treći uzrok problema eutanazije enciklika vidi u mentalitetu ekonomičnosti koji je zavladao u medicini. Liječnici se, kad se nađu pred teškim bolesnicima za koje smatraju da nemaju šanse za ozdravljenje, lako odlučuju za eutanaziju, a svoju pažnju posvećuju onim bolesnicima gdje postoje nade u poboljšanje. To je pravi utilitaristički stav koji je produkt moderne kulture: »Nalazimo se pred jednim od najalarmantnijih simptoma 'kulture smrti', koji se širi napose u društvima blagostanja koje obilježava mentalitet učinkovitosti što pričinja previše teškim i nepodnošljivim sve veći broj starih i oslabljenih osoba. Njih se izolira od obitelji i društva, koje se organizira gotovo isključivo na temelju kriterija proizvodne učinkovitosti, u čemu jedan nepovratno nesposoban život nema više nikakve vrijednosti".³⁵

Papa naglašava da eutanaziju treba razlikovati od tzv. *terapeutske upornosti*, tj. "od nekih medicinskih intervencija koje više ne odgovaraju realnom stanju bolesnika, jer su već nerazmjerne rezultatima koji bi se mogli očekivati ili su nepodnošljive za njega ili za njegovu obitelj. U takvim stanjima, kad se smrt neizbježno i uskoro približava, može se u savjesti odbaciti postupke koji bi samo prouzročili nesiguran i mučan produžetak života, ali ipak bez prekidanja normalnog dužnog liječenja bolesniku u sličnim slučajevima".³⁶

S obzirom na *terapeutsku upornost* papa se ponovno poziva na tradicionalno načelo *redovitih i izvanrednih sredstava* koja

³⁴ EV, br. 64.

³⁵ EV, br. 64.

³⁶ EV, br. 65; Citirana i *Izjava o eutanaziji*, IV., I.c.

smo dužni upotrebljavati s obzirom na zdravlje, premda upotrebljava termin *razmjerna sredstva*.

Papa se poziva i na *Izjavu: o eutanaziji* koja ovako veli: "U svakom slučaju sredstva će se pravilnije vrednovati ako se usporede vrsta terapije koja se koristi, stupanj teškoće ili rizika, nužni troškovi i mogućnost primjene s rezultatom koji se može očekivati, vodeći računa o stanju bolesnika i njegovim fizičkim i duševnim snagama."

Izjava daje i druge smjernice i veli da se u nedostatku drugih sredstava tijekom liječenja mogu upotrijebiti i ona još u istraživanju, ako na to pacijent pristane, te naglašava da se započeto liječenje može prekinuti ako nema nade u ozdravljenje. Dakako da odluku ne donosi samo liječnik već i bolesnik, i njegova rodbina. No, uvijek je dozvoljeno upotrijebiti samo *normalna* sredstva, a Ivan Pavao II. će stoga i ustvrditi da "odbijanje izvanrednih ili nerazmjernih sredstava nije jednako samoubojstvu ili eutanaziji; radije izražava prihvaćanje ljudskog stanja pred smrću"³⁷

To praktično znači da u slučaju blizine neizbježive smrti, kad bi sva raspoloživa sredstva bila nedjelotvorna, ili bi imala samo mali učinak, dozvoljeno je odreći se tih sredstava i prijeći na *normalnu* njegu. *Izjava* u tim slučajevima umiruje i savjest liječnika jer naglašava da "liječnik tada ne bi trebao sebi predbacivati da nije pružio svu pomoć osobi u opasnosti".

U prosudbi, dakle razmjernog i nerazmjernog veoma veliku ulogu igraju sljedeće činjenice: vrsta sredstava na raspolaganju za liječenje, te stupanj svjesnog rizika u koji se ulazi, ali i druge teškoće i troškove u primjeni terapije. Svakako da na umu treba imati i *korisnost tog liječenja*, tj. je li odgovara liječenje tegobama kojima se pacijent izlaže.

U tom kontekstu papa govori i o *ublažujućem liječenju* koje ide za tim "da učini podnošljivijom patnju u završnoj fazi bolesti i da u isto vrijeme osigura bolesniku odgovarajuću ljudsku pratnju". Pozivajući se na nauk svoga prethodnika Pija XII.³⁸ papa jasno dopušta uklanjanje boli raznim opojnim sredstvima "makar s posljedicom da se ograniči svijest i skрати život, ako ne postoje druga sredstva, u određenim okolnostima, a to ne sprječava ispunjenje drugih religioznih i moralnih dužnosti".³⁹

³⁷ EV, br. 65.

³⁸ *Govor jednoj međunarodnoj grupi liječnika* (24. II.1957., III.: AAS 49(1957.)145.

³⁹ EV, br. 65.

Međutim, kako kršćansko viđenje smrti želi izbjeći smrt pod anestetima i u potpunoj besvijesti, već želi da se smrt dočeka u punoj svijesti, postoji jasan papinski stav: "Ne smije se umirućega lišiti svijesti o sebi bez teškog razloga: približavajući se smrti ljudi moraju biti u stanju da mogu ispuniti svoje moralne i obiteljske obveze i nadasve moraju se moći pripremiti s punom sviješću za konačan susret s Bogom".⁴⁰

Od svega toga različita je prava eutanazija: "U prvom i vlastitom smislu pod eutanazijom valja razumjeti neko djelo ili proput koji po svojoj naravi i namjeri izaziva smrt, u cilju otklona svake boli. Eutanazija se, dakle, smješta na razinu nakana i uporabljenih metoda" (br. 65).

Riječ je dakle o činu koji ima sasvim negativni stav prema životu drugoga čovjeka i koji ima tu točno određenu negativnu nakanu, premda pod izlikom da se čini dobro onome na koga je usmjeren dotični negativni čin, ili, pak, da ga dotični sam traži. Tu lažnu solidarnost s bolovima umirućega papa odbacuje, te i u ovom slučaju upotrebljava svečanu izjavu: "U skladu s Učiteljstvom mojih prethodnika i u zajedništvu s biskupima Katoličke crkve, potvrđujem da je eutanazija teška povreda Božjega Zakona, ukoliko je namjerno ubojstvo ljudske osobe moralno neprihvatljivo. Takva praksa donosi, ovisno o prilikama, zloću samoubojstva ili ubojstva".⁴¹

S obzirom na formulaciju te svečane izjave, treba istaći da ona po prvi put na razini Učiteljstva stavlja razliku između *aktivne i pasivne*, ili između *hotimične i nehotimične* eutanazije. Hotimična je izjednačena sa *samoubojstvom koje je uvijek težak nemoralni čin*, a nehotimična s *ubojstvom*. "Podijeliti nakanu samoubojstva s nekim drugim pomoću tzv. "asistirano samoubojstva", znači postati suradnikom i ponekad osobno počiniteljem nepravde, koja nikada ne može biti opravdana, ni onda kad bi bila zahtijevana".⁴² Priziv na *sažaljenje* nad velikim patnjama dotičnog teškog bolesnika, enciklika naziva "lažnim sažaljenjem", zabrinjavajućom njegovom "perverzijom": pravo "sažaljenje", doista čini čovjeka solidarnim s patnjom drugoga, ne ubija onoga čija se patnja ne može podnijeti".⁴³ Izopačenost čina postaje još teža ako to vrše njegovi ukućani ili liječnici koji bi bolesnika morali njegovati i liječiti i u zadnjem najtežem stanju.

⁴⁰ EV, br. 65.

⁴¹ Isto.

⁴² EV, br. 66.

⁴³ EV, br. 67.

Takav čin je teško nemoralan i sa strane onoga koji ga traži jer time niječe ljubav prema sebi, ali zahtijeva i od drugoga da napravi nepravdu i pogazi ljubav prema bližnjemu. Osim toga, kršćanstvo uči da je samo Bog gospodar života i smrti, što je u ovom slučaju nijekanje Božje vlasti, ali i nijekanje svetosti života.

Nehotimična eutanazija, dakle usmrćivanje bez volje, pristanka i znanja dotičnog pacijenta, jest još teže zlo jer je ona "ubojstvo koje drugi izvršavaju nad nekom osobom koja ni na koji način nije tražila eutanaziju i koja nikad nije na nju dala pristanak".⁴⁴ Takva eutanazija označava zahvat kojim se zadaje prijevremena i bezbolna smrt, da se umirući oslobodi bolova i da mu se omogući blago, dobro i čovjeka dostojno umiranje. Ona se može izvršiti davanjem lijeka-otrova ili *propustom* dužnog i mogućeg čina ili zahvata koji bi spasio život. U drugom slučaju bolesnik umire ne zato što mu je smrt *zadana*, nego zato što mu smrt nije *spriječena*, premda je to bilo fizički moguće a moralno i obvezno učiniti.⁴⁵ To postaje vrhunac samovolje jer neki ljudi uzimaju sebi za pravo da postaju suci o životu i smrti drugih, što je isključivo *božansko pravo*. To, prema Ivanu Pavlu II., nagriza sve odnose u društvu: "Tako je život slabijega predan u ruke jačega; u društvu se gubi osjećaj pravednosti a potkopava se međusobno povjerenje, temelj svakog autentičnog odnosa među osobama".⁴⁶

S obzirom na čitavu problematiku bolesnika s nepodnošljivim bolima koji su blizu smrti, *Evangelium vitae* potiče na drugu i dublju vrstu razmišljanja: je li, doista jedan takav bolesnik očekuje da ga se ubije kako ne bi više podnosio bol? I kad netko, u takvim mukama, zatraži da mu se oduzme život, je li to promišljena, svjesna i razumska molba? Ivan Pavao II. jasno veli da je "različit put ljubavi i istinske samilosti" koja se pokazuje kao "najviše druženje, solidarnost i potpora u kušnji", što od nas teški bolesnici i očekuju "kako bi se nastavili nadati, kada sve ljudske nade malakšu". Pa i sama se ljudska narav "buni protiv smrti",⁴⁷ a *nada obećanog uskrsnuća* kršćaninu daje "novo svjetlo na misterij patnje i umiranja i ulijeva u vjernika izvanrednu snagu da se povjeri Božjem planu".⁴⁸

⁴⁴ EV, br. 66.

⁴⁵ O problemu eutanazije i raznim pojmovima vidi V. POZAIĆ, *Život dostojan života - Eutanazija u prosudbi medicinske etike*, Zagreb 1985.

⁴⁶ EV, br. 66.

⁴⁷ Dogmatska Konstitucija II. vat. sabora, *Gaudium et spes*, br. 18.

⁴⁸ EV, 67.

Dakle, papa za sebe, za Crkvu, za kršćane, i za sve ljude dobre volje, upozorava na posebnu službu: "To je, dakle, ona služba ljubavi koju smo dužni osigurati svome bližnjemu, da njegov život bude branjen i uvijek unapređivan, ali iznad svega kad je slabiji ili kad mu se prijeti. To je ne samo osobna nego i društvena skrb, koju svi moramo njegovati, polazući bezuvjetno poštovanje ljudskog života u temelj obnovljenog društva. Od nas se traži da ljubimo i častimo život svakoga čovjeka i svake žene, te da radimo ustrajno i hrabro, kako bi se u naše vrijeme, ispunjeno bezbrojnim znakovima smrti, uspostavila konačno nova kultura života, kao plod kulture istine i ljubavi.»

INVIOABILITY OF LIFE AND EUTHANASIA
IN POPE JOHN PAUL'S II. ENCYCLICAL LETTER
"EVANGELIUM VITAE"

Summary

In this work the author points to the problems of human life, its dignity, inviolability of life in the contest of contemporary social developments, when some ideas about high-quality life and low-quality life have showed up and when there are views that a person has a claim upon his/her "dignified" death and dying.

In the light of Christian views, Pope John Paul II, in his encyclical letter "Evangelium Vitae", has spoken again on man and life, on validation and inviolability of human life, on its dignity and meaning. Thus, the author presents the teaching of John Paul II on the values and meaning of life, on integrity and sacredness of life, as well as on the inviolability of an innocent human being.

In the second part the author speaks about the drama of euthanasia and he analyses the term, kinds and definition of euthanasia. In the end he brings out the teaching of the encyclical letter "Evangelium Vitae" on euthanasia and dignity of death and dying.

Key words: life, death, euthanasia, man, innocent